

ลักษณะสังคมในวรรณคดีอพระเกียรติร่วมสมัย ของไทย: ลิลิตพญาจำเมือง

Social Feature of Eulogy for Kings in Thai

Contemporary Literature: Lilit Phaya Ngam Mueang

ปาริชาติ โพธิ์¹ วรวรรณ์ ศรียาภัย² หวง เจริญ เต๋อ³

Parichart Pothi^{*1} Warawat Sriyabhaya² Huang Sheng De³

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะสังคมจากวรรณคดีอพระเกียรติร่วมสมัยเรื่องลิลิตพญาจำเมือง โดยใช้กรอบแนวคิดการวิเคราะห์วิจารณ์ในประเด็นลักษณะสังคม ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ลิลิตพญาจำเมืองสะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมย่อยของเมืองพะเยา ซึ่งซ่อนอยู่ในสังคมใหญ่คือสังคมล้านนาและสังคมไทย โดยมีองค์ประกอบสังคม คือ ประชากรและพื้นที่อาณาเขตของเมืองพะเยาเป็นหลัก รองลงมาคือเมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงใหม่ ส่วนพื้นที่อาณาเขตย่อย คือ เมืองละโว้หรือจังหวัดลพบุรี ดินแดนภาคกลางของไทยในปัจจุบัน ในสังคมมีสถาบันหลัก 4 สถาบัน ได้แก่ สถาบันกษัตริย์

* Corresponding author, e-mail: Parichart.po@up.ac.th

¹ อาจารย์, ดร., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

¹ Lecturer, Dr., School of Liberal Arts, University of Phayao

² รองศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

² Associate Professor Dr., School of Liberal Arts, University of Phayao

³ อาจารย์, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

³ Lecturer, School of Liberal Arts, University of Phayao

** บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ลิลิตพญาจำเมือง: คุณค่าแห่งวรรณคดีอพระเกียรติ” โดยได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัยจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา พ.ศ.2564

สถาบันพุทธศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัว ส่วนด้านระเบียบแบบแผน
สู่ปฏิบัติการทางสังคมพบเนื้อหาสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ คติความเชื่อและคตินิยม
ค่านิยม ดนตรีและนาฏศิลป์ ขนบประเพณี และการเมืองการปกครอง

คำสำคัญ: ลักษณะสังคม วรรณคดียอพระเกียรติ ลิลิตพญาเงี้ยวเมือง

Abstract

The purpose of this article is to study the social feature of Thai contemporary literature in eulogy for Kings: Lilit Phaya Ngam Mueang, by using the conceptual framework for critical analysis on social issues. The results of the study shown that, Lilit Phaya Ngam Mueang reflects the social feature in the sub-society of Phayao, which is still under the big societies as Lanna and Thai societies. The social components in Lilit Phaya Ngam Mueang consist of the population and the territory that mainly focuses on Phayao, Chiang Saen, and Chiang Mai, respectively. In addition, the sub-area of social components is Lawoe kingdom, which is Lopburi province in central Thailand at the present. There are the four main institutions of society that consist of the royal institution, buddhist institution, educational institution, and family institution. Furthermore, the obvious rules for social action can be mainly classified of 5 modes including with beliefs and morals, values, musics and dances, traditions, and politics.

Keywords: Social Feature Eulogy for Kings Lilit Phaya Ngam Mueang

บทนำ

พญาเงี้ยวเมืองเป็นกษัตริย์ครองเมืองพะเยาในระหว่าง พ.ศ.1801-1841 โดยทรงไว้ซึ่งพระปรีชาชาญ ขนบธรรมเนียมประเพณี และพุทธธรรม มีทรงโปรดการทำสงครามแต่จะสร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับอาณาจักรใกล้เคียง จึงส่งผลให้บ้านเมืองบังเกิดความร่มเย็นเป็นสุข สอดคล้องกับ สุรพล ลัดลอย (2542) กล่าวว่าตลอดระยะเวลา 40 ปีที่พญาเงี้ยวเมืองทรงดำรงสถานะกษัตริย์นั้น แคว้นพะเยาเจริญรุ่งเรือง ทั้งการปกครองบ้านเมืองด้วยความเที่ยงธรรม และจรรโลงไว้ซึ่งความร่มเย็นเป็นสุขของบ้านเมือง ส่งผลให้แคว้นพะเยามีความเป็นปึกแผ่นกว่าทุกยุคสมัย

เอื้อ มณีรัตน์ เป็นกวีชาวพะเยา เติบโตและอาศัยอยู่ในแผ่นดินพะเยาเป็นเวลานาน ประทับใจและเลื่อมใสศรัทธาในพระมหากษัตริย์แห่งพญาเงี้ยวเมือง ก่อเกิดแรงบันดาลใจจึงประพันธ์ลิลิตพญาเงี้ยวเมือง เพื่อยอพระเกียรติพญาเงี้ยวเมืองขึ้นในปี พ.ศ.2538 และเพื่อสืบทอดมรดกงานกวีนิพนธ์แห่งอาณาจักรล้านนาเอาไว้ในฐานะที่กวีเป็นชาวพะเยา

เมื่อได้แต่งลิลิตพญาเงี้ยวเมืองขึ้น เอื้อ มณีรัตน์ จึงอาศัยความสามารถทางวรรณศิลป์เพื่อสื่อพระเกียรติคุณให้ผู้อ่านประทับใจ เกิดจินตนาการ และเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในพระเกียรติคุณแห่งองค์พระมหากษัตริย์ (ยุพร แสงทักษิณ, 2537) ตลอดทั้งการสอดแทรกลักษณะสังคมพะเยา วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนชาวพะเยาและผู้คนกลุ่มอื่นซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันตามระเบียบ กฎเกณฑ์ไว้ในเนื้อหาด้วยบทลิลิตพญาเงี้ยวเมือง ส่งผลให้เรื่องดังกล่าวมีคุณค่าทางสังคม ดังที่เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2549) กล่าวว่าภาคเหนือเป็นดินแดนแห่งภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต จึงมักจะมีเรื่องเล่าประกอบเพื่ออธิบายลักษณะที่มา ซึ่งล้วนมีความผูกพันกับวิถีชีวิตและลักษณะสังคมของประชาชนอย่างแนบแน่น

ลิลิตพญาเงี้ยวเมืองประกอบด้วยคำโคลงและร้อยจำนวน 263 บท เป็นวรรณคดีที่แสดงถึงความสามารถของกวีทั้งในเชิงกวีโวหาร เชิงประวัติศาสตร์ และเป็น

วรรณกรรมยอพระเกียรติที่มีครบองค์ประกอบสมบูรณ์ ดังที่ เสาวณิต วิงวอน (2530) กล่าวว่า วรรณกรรมยอพระเกียรติมีองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วนคือ ประณามพจน์ เนื้อเรื่องที่แสดงพระเกียรติคุณ และสรุป แต่หากการศึกษาลิลิตพญาจำเมืองยังแพร่หลายอยู่ในวงแคบ ยังไม่มีการศึกษาเชิงวิชาการ อีกทั้งตัวบทลิลิตพญาจำเมืองมิได้เผยแพร่โดยทั่วไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงศึกษาลิลิตพญาจำเมืองในด้านลักษณะสังคมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตัวบทวรรณคดี นอกจากช่วยให้เข้าใจลักษณะสังคมในประเด็นที่ศึกษานี้แล้ว ยังเป็นการเผยแพร่ลิลิตพญาจำเมืองให้กว้างขวางต่อไปด้วย

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาลักษณะสังคมจากวรรณคดียอพระเกียรติร่วมสมัยเรื่องลิลิตพญาจำเมือง

วิธีดำเนินการศึกษา

การศึกษานี้ เป็นการวิเคราะห์วิจารณ์เนื้อหาเอกสารหรือตัวบท แล้วนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ (descriptive analysis) โดยมีระเบียบวิธีการศึกษาดังนี้

1. ศึกษารวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา
2. อ่านทำความเข้าใจตัวบทเรื่องลิลิตพญาจำเมืองอย่างละเอียด
3. วิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดียอพระเกียรติเรื่องลิลิตพญาจำเมืองในประเด็น

ลักษณะสังคม ตามกรอบแนวคิดลักษณะสังคม (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2554; พัทยา สายหู, 2536; สุพัตรา สุภาพ, 2542) ได้แก่

- 3.1 แนวคิดองค์ประกอบของสถาบันสังคม ได้แก่ ประชากรและพื้นที่

อาณาเขต

3.2 แนวคิดสถาบันทางสังคมมี 5 สถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันศาสนา สถาบันการเมืองและการปกครอง และสถาบันการศึกษา โดยการวิเคราะห์ได้ศึกษาเฉพาะลักษณะทางสังคม 4 ด้าน ซึ่งตัดสถาบันเศรษฐกิจออกไป เนื่องจากไม่ปรากฏในเนื้อหาเอกสารหรือตัวบท

3.3 แนวคิดการจัดระเบียบทางสังคมเพื่อระเบียบแบบแผนสู่การปฏิบัติทางสังคม ได้แก่ รูปแบบความสัมพันธ์ บรรทัดฐาน ค่านิยม การขัดเกลาทางสังคม และการจัดระเบียบทางสังคมในระดับต่าง ๆ

4. นำเสนอผลสรุปของการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่องลิลิตพญางำเมือง ในด้านลักษณะสังคมที่สะท้อนหรือปรากฏอยู่ในตัวบทนั้น พบผลของการศึกษาโดยสามารถจำแนกเป็น 5 ประการ ได้แก่ 1) สาระสำคัญของลิลิตพญางำเมือง 2) ความหมายและขอบข่ายของสังคมในตัวบท 3) องค์ประกอบสังคมในลิลิตพญางำเมือง 4) สถาบันสังคมในลิลิตพญางำเมือง และ 5) ระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคมในลิลิตพญางำเมือง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. สาระสำคัญของลิลิตพญางำเมือง

ผู้แต่งลิลิตพญางำเมือง คือ เอื้อ มณีรัตน์ เป็นกวีชาวจังหวัดพะเยา เริ่มแต่งเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2538 จนกระทั่งสำเร็จสมบูรณ์เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2538 รวมเวลาที่ใช้ในการแต่ง 23 วัน ลิลิตพญางำเมือง แต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองประเภทลิลิตสุภาพ ประกอบด้วยร้อยสุภาพ โคลงสองสุภาพ โคลงสามสุภาพ และโคลงสี่สุภาพ รวม 263 บท ภาษาที่ใช้แต่งคือภาษาไทยมาตรฐาน แต่มีคำภาษาไทยถิ่นเหนือแทรกอยู่บ้าง มีจุดมุ่งหมายในการแต่งเพื่อยอพระเกียรติพญางำเมือง

กษัตริย์แห่งเมืองพะเยา และพ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย เพื่ออนุรักษ์สืบทอดมรดกภูมิปัญญาด้านงานกวีนินท์ของอาณาจักรล้านนา และเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร หรือพระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในวาระทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี ใน พ.ศ.2539

2. ความหมายและขอบข่ายของสังคมในตำบล

สังคม หมายถึง คนจำนวนหนึ่งมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบและกฎเกณฑ์ภายใต้วัตถุประสงค์ร่วมกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) คนจำนวนดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีวัฒนธรรมหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกัน วัฒนธรรมหรือแบบแผนนี้ กำหนดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่สังคมเป็นสำคัญ (ณรงค์ เส็งประชา, 2539) เช่น สถาบันสังคม องค์กรประกอบสังคม และระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคม

วรรณคดีของพระเกียรติเรื่องลิลิตพญางำเมืองมีเนื้อหาสัมพันธ์กับสังคม 2 มิติ มิติแรกเป็นมิติทางเนื้อหาที่กล่าวถึงพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของพญางำเมืองผู้เป็นกษัตริย์แห่งอาณาจักรพะเยา ตลอดจนเรื่องราวของผู้คนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในสมัยโบราณของเมืองพะเยา อาจกำหนดช่วงเวลาได้โดยยึดถือปีประสูติของพญางำเมือง เมื่อ พ.ศ.1781 หรือประมาณ 784 ปีที่ผ่านมา (นับจาก พ.ศ.2565) ในสมัยที่มีกษัตริย์ทรงพระนามว่าพญามังเมืองซึ่งเป็นพระราชบิดาในพญางำเมือง และสมัยที่พญางำเมืองครองราชสมบัติในระหว่าง พ.ศ. 1801-1841 ซึ่งร่วมสมัยเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงแห่งเมืองสุโขทัย (ครองราชย์ พ.ศ.1822-1841) และพญามังรายแห่งเมืองเชียงราย-เมืองเชียงใหม่ (ครองราชย์ พ.ศ.1805-1854)

มิติที่สองเป็นช่วงสมัยปัจจุบัน อาจนับเวลาเริ่มตั้งแต่ปีเกิดของเอื้อ มณีรัตน์ กวีผู้แต่งลิลิตพญางำเมือง คือ พ.ศ.2470 ในรัชสมัยรัชกาลที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ หรือนับปีที่แต่งลิลิตพญางำเมือง คือ พ.ศ.2538 ในสมัยรัชกาลที่ 9 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยมีเนื้อหาบางตอนที่กล่าวถึงลักษณะสังคมในห้วงเวลาดังกล่าว

3. องค์ประกอบสังคมในลิลิตพญางำเมือง

เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่งและมีการกระทำระหว่างกันก็จะเกิดเป็นสังคม ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของคนในสังคม ได้แก่ สภาพภูมิศาสตร์หรือลักษณะพื้นที่ วัฒนธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน และปัจเจกบุคคลอันหมายถึงความรู้ สติปัญญา ความสามารถ ประสบการณ์ที่คนแต่ละคนมีอยู่ (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2554)

เมื่อได้ศึกษาวิเคราะห์ลิลิตพญางำเมือง โดยพิจารณาองค์ประกอบสังคมที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาตัวบทนั้น พบองค์ประกอบสังคม 2 ประการ คือ ประชากร และพื้นที่กับอาณาเขต กล่าวรายละเอียดดังนี้

3.1 ประชากร ลิลิตพญางำเมืองเป็นเรื่องแต่งประเภทบันเทิงคดี มีตัวละคร 2 ลักษณะ คือ ตัวละครดำเนินเรื่องและตัวละครไม่ดำเนินเรื่อง ตัวละครนี้ถือได้ว่าเป็นประชากรของสังคม จากการศึกษาพบ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทย และกลุ่มชาวลัวะ ดังนี้

3.1.1 กลุ่มชาวไทย มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทยล้านนา และกลุ่มชาวไทยเมืองสุโขทัยกับชาวไทยเมืองละโว้ กลุ่มชาวไทยนี้น่าจะใช้ภาษาไทยในแต่ละท้องถิ่นพูดสื่อสาร ซึ่งภาษาดังกล่าวจัดอยู่ในภาษาตระกูลไท (Thai Language Family)

ชาวไทยล้านนาประกอบด้วย 4 กลุ่ม ได้แก่ ชาวเมืองพะเยา คือ พญามิ่งเมือง พระนางคำฟอง พญางำเมือง ขุนสุวรรณ และนางขอดแก้ว ชาวเมืองเชียงแสน (หิรัญนครเงินยางเชียงแสน) คือ พญาเชียงแสน มเหสีของพญาเชียงแสน และนางอ้ว ชาวเมืองเชียงใหม่ คือ พญามังราย และเจ้านางบัวทอง และชาวเมืองพาน คือ ฤๅษีอัสติน โดยจังหวัดพะเยา เชียงราย และเชียงใหม่เป็นจังหวัดในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาไทย เรียกขานชาวเมืองนี้โดยทั่วไปว่า “ชาวล้านนา” หรือ “คนเมือง”

ส่วนตัวละครชาวไทยสุโขทัยกับตัวละครชาวไทยเมืองละโว้มีเพียงเมืองละ 1 ตัว แต่ก็เป็นตัวละครสำคัญในเรื่อง โดยตัวละครชาวไทยสุโขทัยคือพ่อขุนรามคำแหงหรือพระร่วงซึ่งเป็นพระสหายของพญางำเมือง และตัวละครชาวไทยเมืองละโว้คือพระสุกทันตฤๅษีซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพญางำเมือง

3.1.2 กลุ่มชาวลัวะ ในเรื่องลิลิตพญางำเมืองมีตัวละครชาวลัวะ คือขุนลัวะกับบุตรชายชื่อกวานมอย ซึ่งเป็นตัวละครสำคัญในเรื่องที่มาแย่งชิงนางอ้าวผู้เป็นธิดาของพระยาเชียงแสน และต่อมาก็เป็นมเหสีของพญางำเมือง ในเนื้อหาตัวบทลิลิตพญางำเมือง กวีกล่าวถึงตัวละครชาวลัวะ ที่ว่า “...กล่าวถึงขุนลัวะหนึ่ง ซึ่งสะสมผู้คน อยู่บนยอดดอยตุง” (เอื้อ มณีรัตน์, 2538) ลัวะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมในภาคเหนือของไทยและแคว้นเชียงตุง (เขมรรัฐนครเชียงตุง) มีภาษาพูดและวัฒนธรรมเป็นของตนเอง โดยภาษาลัวะจัดอยู่ในภาษาตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer Language Family) (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา, 2559)

3.2 พื้นที่และอาณาเขต ลักษณะพื้นที่และอาณาเขตอันเป็นที่อยู่ของผู้คนในลิลิตพญางำเมือง หากยึดถือตามอาณาเขตในปัจจุบันของไทย จำแนกได้ 2 แห่ง คือ ดินแดนภาคเหนือ และดินแดนภาคกลาง

ดินแดนภาคเหนือของไทย หรือแต่เดิมคืออาณาจักรล้านนา พื้นที่ดังกล่าวเป็นแหล่งที่ตั้งบ้านเมืองอยู่อาศัยของประชากรซึ่งเป็นตัวละครในเรื่อง ดังได้กล่าวแล้วข้างต้น คือ เมืองพะเยา เมืองเชียงแสน เมืองเชียงใหม่ และเมืองพาน

ดินแดนภาคกลางของไทยที่เมืองละโว้หรือจังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน เป็นแหล่งที่ตั้งของสำนักศึกษาเรียนรู้ศิลปวิทยาการของพระสุกทันตฤๅษี ที่ราชโอรสส่งมาเมืองได้มาศึกษาศิลปวิทยา ในตัวบทลิลิตพญางำเมือง กวีได้กล่าวถึงการเดินทางผ่านเมืองต่าง ๆ ของราชโอรสส่งมาเมือง จากเมืองพะเยาในดินแดนล้านนา ไปสู่เมืองละโว้ในดินแดนภาคกลางไว้ ดังบทประพันธ์ว่า

...จรลีโดยคชา ผ่านทุ่งนาแนวเนิน ท่องถิ่นถิ่นแถวเถื่อน เคลื่อนเข้าเขต
เมืองปง ดั้นแดนดงโดยด่วน ลุเชียงใหม่แดนด่าน เข้าเมืองน่านแหล่งเกลือ เมื่อทาง
เมืองโกศัย เข้าพิชัยบุรี ถึงธานีสุโขทัย ไปทางเมืองไตรตรึงส์ ถึงนครสวรรค์ ผายผัน
ต่อครรไล เข้าอุทัยชัยนาท ยাত্রาต่อไต่เต้า เข้าถึงเมืองสวรรค์เมืองสิงห์ ไปประวิงเอ้
ไอ้ เข้าสู่เมืองละโว้ สุดท้ายปลายมรร- คาแล... (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ ในบทประพันธ์ ที่เป็นชื่อตำบล อำเภอ
และจังหวัดที่มีอยู่จริงในปัจจุบันนี้

4. สถาบันสังคมในลิลิตพญางำเมือง

สถาบันสังคม คือ สังคมหรือคนในส่วนรวมจัดตั้งให้มีขึ้น เพราะเห็นประโยชน์
ว่ามีความต้องการและจำเป็นแก่วิถีชีวิตของตน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) นอกจากนี้
สถาบันสังคมนี้ยังหมายรวมถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีจุดประสงค์กระทำสิ่งใด
สิ่งหนึ่งต่อกัน ระหว่างกัน และร่วมกัน ตลอดจนเป็นแบบอย่างของการกระทำ
ทางสังคมที่กำหนดไว้ เป็นที่ยอมรับและใช้สืบต่อกันมา (พัทยา สายหู, 2536)

จากการวิเคราะห์ลิลิตพญางำเมือง พบสถาบันสังคมที่ปรากฏบทบาทอย่าง
ชัดเจน 4 สถาบัน ได้แก่ สถาบันกษัตริย์ สถาบันพุทธศาสนา สถาบันการศึกษา และ
สถาบันครอบครัว มีรายละเอียดดังนี้

4.1 สถาบันกษัตริย์ ลิลิตพญางำเมืองเป็นวรรณคดียอพระเกียรติโดยตรง
ดังนั้นเรื่องราวส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์ ในแง่การนำเสนอพระราช
ประวัติและพระราชกรณียกิจของกษัตริย์

พญางำเมืองเป็นกษัตริย์ครองเมืองพะเยาในระหว่าง พ.ศ.1801-1841
เรื่องราวของกษัตริย์จึงเกี่ยวข้องกับพญางำเมืองในห้วงเวลานี้ ตัวอย่างบทประพันธ์
จากลิลิตพญางำเมืองซึ่งกล่าวถึงสถาบันกษัตริย์ ในตอนที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในวันประสูติ
ราชโอรสกำเนิดเมือง มีดังนี้

เหนือวังนิเวศน์แมน	มีฉัตร กั้นแฮ
เย็นทั่วเวียงจังหวัด	ร่มชื้อ
เป็นศุภนิมิตอัศ-	จรรยา ยิ่ง นักนอ
จึงประทานนามหื้อ	ว่าเจ้าจ่าเมือง...

(เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

จากบทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อความสรุปได้ว่า พญาจ่าเมืองเป็นพระราชโอรสของพญาเมืองแก้วกับพระนางคำพอง วันประสูติพระราชโอรส ในตอนกลางวันมีดวงอาทิตย์ส่องแสงเจิดจ้า ตอนที่พระราชโอรสประสูติ ก็บังเกิดหมู่ก้อนเมฆเคลื่อนไปบดบังแสงอาทิตย์ ก่อเกิดความร่มเย็นไปทั่วทั้งเมืองพะเยา ด้วยเหตุนี้จึงตั้งพระนามพระราชโอรสว่าจ่าเมือง

4.2 สถาบันพุทธศาสนา จากการวิเคราะห์เนื้อหาของลิลิตพญาจ่าเมืองพบว่า สถาบันกษัตริย์มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสถาบันพุทธศาสนา เนื่องจากกษัตริย์และพระราชวงศ์ ต่างยึดมั่นในหลักพระธรรมคำสอน อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และปฏิบัติพระราชกรณียกิจเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ในลิลิตพญาจ่าเมืองกล่าวถึงพระร่วงกษัตริย์แห่งเมืองสุโขทัย เสด็จไปเยี่ยมพญาจ่าเมือง กษัตริย์แห่งเมืองพะเยา พญาจ่าเมืองทรงนำพระร่วงไปประกอบพระราชกรณียกิจทางพระพุทธศาสนาที่เมืองพะเยา ดังบทประพันธ์กล่าวไว้ดังนี้

...ทุกทิวาสองกษัตริย์ เทียวท่องทัศนถิ่นฐาน ไปนมัสการพระพุทธบาท
ไหว้พระธาตุจอมทอง ของศักดิ์สิทธิ์คู่มือง ประเทืองฤทธิ์ราช ผู้ปสาทเลื่อมใส
ศรัทธาในพระไตรรัตน์ แวะเยือนวัดป่าแดง ล่วงกำแพงวัดบุญนาคน ทรงบริจาคเงินกอง
ปิดทองปลาบวาบวับ... (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อความโดยสรุปว่า พญาจ่าเมืองกับพระร่วงเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทกับพระธาตุจอมทอง ซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่มืองพะเยา

จากนั้นเสด็จไปยังวัดป่าแดงและวัดบุญนาค ทรงบริจาคเงินทองทำนุบำรุง พระพุทธศาสนา และทรงปิดทองพระพุทธรูป

4.3 สถาบันการศึกษา ในเนื้อหาของวรรณคดีของพระเกียรติเรื่องลิลิต พญาจำเมือง ปรากฏบทบาทของสถาบันการศึกษา 2 แห่ง ซึ่งเป็นสำนักให้การศึกษา ของพระฤๅษี โดยผู้ที่เข้ามาศึกษาในสำนักการศึกษาดังกล่าวเป็นพระราชโอรส ที่จะ เสด็จขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ในกาลต่อมา

บนยอดดอยด้าวที่เมืองพานซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงกับเมืองพะเยา เป็นที่ตั้ง สำนักของฤๅษีอัสติน พญามังเมือง ผู้เป็นพระราชบิดาของราชโอรสจำเมืองและเป็น กษัตริย์ครองเมืองพะเยา ทรงเห็นว่าพระราชโอรสจำเมืองมีพระชนมายุ 14 พรรษา สมควรได้ศึกษาศิลปวิทยาการกับพระอาจารย์ผู้อุดมวิชา จึงส่งไปศึกษาศิลปวิทยาการ ยังสำนักของพระฤๅษีอัสติน ดังบทประพันธ์กล่าวว่า “...กระทั่งชนมายุ ลุสิบสี่ขวบเข้า พระพ่อตรัสบอกเจ้า จูงได้สดับสาร พ่อฮา มีอาจารย์หนึ่งเก่ง เพียรเพ่งพรตแก่กล้า ควรลูกไปอยู่ถ้ารับใช้เรียนวิชาด้วยเทอญ อาศรมสำนักไพร ในเมืองพานฝ่ายโพ้น บนยอดดอยด้าวโน้นไปไกลเกิน นักรนา...” (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

หลังจากราชโอรสจำเมืองศึกษาสำเร็จวิทยาการจากพระอาจารย์แห่งเมือง พานแล้ว พระราชบิดาทรงเห็นว่าจะต้องศึกษาวิชาความรู้เพิ่มเติมจากพระอาจารย์ ผู้แก่กล้าวิชาจากอีกสำนักวิชาหนึ่ง จึงส่งให้ไปศึกษาศิลปวิทยาการยังสำนักของ พระสุกทันตฤๅษีแห่งเมืองละโว้ ดังบทประพันธ์กล่าวว่า “...พระสุกทันตฤๅษี มีศิษย์ หนึ่งหน่อไต้ พระร่วงนามท่านไซรั หนุ่มเพียงพอกัน ผูกพันฉันเพื่อนแท้ ไกลชิดสนิท แล้ กับเจ้าจำเมือง...” (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

4.4 สถาบันครอบครัว โดยทั่วไปครอบครัวประกอบด้วยสมาชิกสำคัญ ได้แก่ สามีกับภรรยาซึ่งพัฒนามาเป็นบิดากับมารดาเมื่อมีบุตร หากมีบุตรสองคนขึ้นไป ก็มีพี่กับน้องเพิ่มเข้ามาอีก กรณีเป็นครอบครัวใหญ่จะมีสมาชิกอื่นเพิ่มขึ้น จากการวิเคราะห์ ลิลิตพญาจำเมือง พบครอบครัวหรือสถาบันครอบครัวของตัวละครสำคัญดังนี้

เมืองเชียงแสนมีสถาบันครอบครัวสำคัญ คือ ครอบครัวของพระยาเชียงแสน โดยพระยาเชียงแสนเป็นหัวหน้าครอบครัว มีมเหสี และมีพระธิดาซึ่งคือนางอ้วบ ทบาทการเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอนในสถาบันครอบครัวมักเป็นหน้าที่ของมารดา ดังบทประพันธ์ที่ว่า

...ให้แหม่มช้อยชุ่มชื่น ให้ระรื่นระเริง ให้บันเทิงบรรเทือง ให้หายเคื่องทหาย
ขัด ให้รู้รรรรรู้ความ...ให้เป็นฝั่งเป็นฝา ให้รู้หา รู้รวม ให้รู้อม รู้อด อย่าได้คุดได้งอ
อย่าได้ว้อได้แ้ว...อย่าให้จางให้จืด รักให้ยึดให้ยาว อย่าให้ฉาวให้ฉ่า จงรู้ทำรู้ที สวามี
แห่งเจ้า จงรู้อดอ้อนอนแ้ว แต่ล้วนคำหวาน แลนา (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อหาโดยสรุปว่า มเหสีของพระยาเชียงแสนทำหน้าที่ของผู้เป็นมารดา ให้การสั่งสอนนางอ้วบผู้เป็นบุตรให้ออกเรือนกับพญาจ่าเมือง ในวันแต่งงานก็สั่งสอนให้รู้จักการปฏิบัติตนในฐานะภรรยาที่ดี ให้มีจิตใจเบิกบาน ไม่มีความโกรธเคือง พุดจาไพเราะอ่อนหวาน หมั่นทำงานและเก็บออม เป็นคนซื่อตรง ปฏิบัติตนให้อยู่ในขอบเขตของตน รู้จักครองความรักให้ยึดยาว และให้รู้ใจสามีอยู่เสมอ

5. ระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคมในลิลิตพญาจ่าเมือง

เมื่อคนในสังคมหนึ่งอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก จนก่อเกิดเป็นบ้านเมืองขึ้นมา ก็จะมีวัฒนธรรมที่เป็นระเบียบแบบแผน ให้ผู้คนในสังคมได้ปฏิบัติยึดถือร่วมกัน ก่อเกิดเป็นความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ลิลิตพญาจ่าเมือง เป็นเรื่องราวที่แสดงถึงสังคมในอาณาจักรล้านนา โดยเฉพาะที่เมืองพะเยาหรือจังหวัดพะเยา และเมืองเชียงแสน หรืออำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย (เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ, 2549) แม้ระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคมในลิลิตพญาจ่าเมืองสะท้อนให้เห็นถึงสังคมในอาณาจักรล้านนาโดยตรง แต่ในปัจจุบัน อาณาจักรล้านนาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย

กวีที่แต่งลิลิตพญาจ่าเมืองเป็นกวีร่วมสมัยปัจจุบัน คือ มีชีวิตอยู่ในช่วง พ.ศ. 2470-2544 ระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคมในลิลิตพญาจ่าเมืองจึงสะท้อนให้เห็นถึงสังคมไทยปัจจุบันด้วย จากการศึกษาระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคม

ในลิลิตพญาจำเมือง พบเนื้อหาสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ คติความเชื่อและคติธรรม ค่านิยม ดนตรีและนาฏศิลป์ ขนบประเพณี และการเมืองการปกครอง ดังนี้

5.1 คติความเชื่อและคติธรรม คำว่า “คติ” หมายถึงแบบอย่าง วิธี หรือแนวทาง ส่วน “เชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) รวมความแล้ว คติความเชื่อ หมายถึงแบบอย่างที่เราเห็นคล้อยตามด้วย โดยผู้เห็นตามนั้นส่วนมากก็มักเป็นผู้คนที่อาศัยอยู่ในสังคมนั้น ๆ ส่วน “ธรรม” หมายถึงคุณความดี(ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ดังนั้น คติธรรมจึงหมายถึง แบบอย่างแห่งคุณความดี

จากการวิเคราะห์ลิลิตพญาจำเมืองพบว่า เป็นวรรณคดีมีเนื้อหาสะท้อนคติความเชื่อและคติธรรมของตัวละครในเรื่อง ตัวอย่างเช่นในตอนที่น่างอ้วตามพญาจำเมืองมาไกลถึงเมืองเชียงใหม่ ได้แวะพักให้หายเหนื่อยที่เนินหน้าผาของภูเขาแห่งหนึ่ง ดังบทประพันธ์ว่า

ทวยเทพบนโขดนี้	เนินผา
จงประจักษ์ใจสา-	มิภักดีให้
สุญชีพฝากนามนา-	รีคู่ เขานา
ชื่อว่านางแก้วไซ้	ตราปลิ้นกัลปา

(เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

ตามที่กล่าวมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อสองประการ โดยประการแรก คือ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าซึ่งสิงสถิตอยู่ในสถานที่ตามธรรมชาติ สถานที่ในเนื้อเรื่องคือเนินผาหรือภูเขา และประการที่สอง คือ ความเชื่อเรื่องคำอธิษฐาน โดยเชื่อว่าคำอธิษฐานของผู้ที่มีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในความประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งดีงาม ดังเช่นความตั้งมั่นอยู่ในความรักภักดีซึ่งเป็นสิ่งดีงามของนางอ้วในเวลาต่อมา ก็บังเกิดเป็นความจริง ปัจจุบันนี้ ภูเขาดังกล่าว มีชื่อว่า “นางแก้ว” เรียกขานกันโดยทั่วไปว่า “ดอยนางแก้ว” เขตรอยต่อระหว่างจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงราย

ในส่วนของคติธรรมที่ปรากฏในลิลิตพญาจำเมือง เห็นได้ชัดเจนในประเด็นหลักธรรมที่กษัตริย์ทรงปฏิบัติ 2 ประการ คือ ทศพิธราชธรรมกับจักรวรรดิวัตร 12 ดังบทประพันธ์ที่ว่า “...ทศพิธราชธรรมอุต- ตมพรว่า จำแฮ รู้จักรวรรดิวัตรไว้ ปกป้องครองประชา” (เอื้อ มณีรัตน์, 2538) อันเป็นธรรมะสำหรับกษัตริย์ที่ใช้ในการปกครองบ้านเมือง

5.2 ค่านิยม โดยทั่วไป ค่านิยม หมายถึงสิ่งที่บุคคลหรือสังคมหนึ่งเห็นว่ามีคุณค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้อง (สุพัตรา สุภาพ, 2542) นำมาสู่การยอมรับนับถือและปฏิบัติตาม

ค่านิยมที่เห็นได้อย่างชัดเจนในวรรณคดีเรื่องลิลิตพญาจำเมือง ดังเหตุการณ์กล่าวคำสัตย์ปฏิญาณระหว่างพญาจำเมืองกับพ่อขุนรามคำแหงและพญามังราย ว่าจะเป็นมิตรไมตรีต่อกันตลอดไป ดังบทประพันธ์ว่า

เอาน้ำในแม่น้ำ	สายตา
สรงโสรจรดเกศา	เศกไท้
ประกาศิตสัตยา	ยืนยง
อิงปฤษฎางค์สามไสร้	สั่งฟ้าเป็นพยาน

(เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อความโดยสรุปว่า พญาจำเมืองทรงตั้งพระทัยปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ไม่มีศึกสงครามระหว่างกัน กษัตริย์ทั้งสามพระองค์จึงกล่าวคำสัตย์ปฏิญาณว่า จะเป็นมิตรไมตรีต่อกัน โดยเอาน้ำในแม่น้ำมารดพระเศียรของทั้งสามพระองค์ พร้อมบริกรรมคาถา ในขณะที่ทั้งสามพระองค์ประทับยืนอิงปฤษฎางค์หรือหลังกัน ให้เทวดามาร่วมเป็นพยาน ว่าต่อไปนี้กษัตริย์ทั้งสามพระองค์จะร่วมกันปกครองบ้านเมือง หากมีข้าศึกศัตรู ก็ร่วมกันต่อต้าน

5.3 ดนตรีและนาฏศิลป์ ดนตรี คือ รูปแบบของเครื่องดนตรี ลักษณะบทเพลงและการขับร้อง เครื่องดนตรีมีทั้งเล่นเดี่ยวและเล่นเป็นวง ส่วนนาฏศิลป์ คือ การแสดง

ที่ใช้สรีระท่าทางกรีดกรายร้ายรำไปตามจังหวะและทำนองเพลง ท่ารำสื่อความหมาย สอดคล้องกับบทเพลง (กาญจนา อินทรสุนานนท์, 2562) จากการวิเคราะห์ท่ารำรณคดี เรื่องลิลิตพญางำเมือง พบเนื้อหาสะท้อนให้เห็นถึงดนตรีและนาฏศิลป์ในตอนอภิเษกสมรสระหว่างพญางำเมืองกับนางอ้ว กวีกล่าวถึงการแสดงดนตรีและนาฏศิลป์ไว้ดังนี้

ฟังเสียงซ้องหึ่งก้อง	กังวาน
กลองฉาบแฉประสาน	คัพพัซ้อง
เสียงตะตึงมขาน	ผสมแล้ว มงนา
ตึกตังตึกตงคล้อย	สอดสร้างอภิรมย์

(เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้น มีเนื้อหากล่าวถึงการแสดงดนตรีและนาฏศิลป์ต้อนรับ ขบวนเสด็จของพญามิ่งเมืองกับพญางำเมือง โดยคณะผู้แสดงคือชาวเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นฝ่ายเจ้าภาพ มีการบรรเลงเครื่องดนตรีส่งเสียงดังกังวานไปทั่ว ทั้งซ้อง กลอง ฉาบแฉ โหม่ง และพิณเป็ยะส่งเสียงผสมผสานกันอย่างไพเราะ

5.4 ขนบประเพณี จากที่ได้ศึกษารณคดีเรื่องลิลิตพญางำเมือง พบประเพณีที่เห็นลำดับขั้นตอนของการประกอบพิธีกรรมได้ชัดเจนคือประเพณี การทำขวัญ ซึ่งเป็นการทำขวัญนางอ้วในพิธีแต่งงานกับพญางำเมือง ทั้งนี้ การทำขวัญ เป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งที่ผู้กระทำประสงค์ให้บรรลุผลในการสร้างกำลังใจ เพื่อเตรียมการต่อสู้หรือเผชิญกับอุปสรรคต่อไป (ชาคริต อนันทราวัน, 2538) ดังบทประพันธ์ที่ว่า

ขวัญไคลคลาสู่เถื่อน เลื่อนลอยในอากาศ ปรละตลีแรมไกล ในทุ่งท่าถิ่น
ถ้า ล่วงลี้กล้ำลงทะเล เที้ยระหะเรน วนเวียน ณ แดนใด จุงเร็วไววานกลับ มา
ประทับในพระองค์ กับอนงค์นางน้อย ให้ชุ่มชื่นชุ่มซ้อย ตราบเท่าวันรันดร เทอญนา

(เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นมีเนื้อความที่กล่าวข้อความพรรณนาเป็นบททำขวัญอันประกอบด้วยถ้อยคำสัมผัสคล้องจองว่า ขวัญที่หนีไปอยู่ในป่า ในอากาศ ในถ้ำ ในทะเล หรือในที่แห่งใดก็ตาม ขอจงได้กลับมาประทับอยู่ในร่างกายของลูก (นางอ้ว) ขอให้มีความสุขไปตลอดกาล

5.5 การเมืองการปกครอง วรรณคดีเรื่องลิลิตพญาจำเมืองสะท้อนให้เห็นการสร้างบ้านเมืองและการปกครองอาณาจักรของกษัตริย์ คือ พญามังราย ที่ว่า

ตามตำนานโยนก ใช้เพื่อพกรำพัน จอมราชันมังราย ขยายแสนยานุภาพ
ปราบทริภุชชัย ครองโกโคสวรงค์ สองพรรษาทรงเวน ให้ราเชนทร์เจ้าฟ้า แล้วเจ้า
หล้าลือเลื่อง ไปสร้างเมืองกุมกาม... ห้าพรรษาทรงตรี ดำริสร้างเมืองใหม่ ใครจักเชิญ
พญา ไปปรึกษาสร้างเมือง ให้รุ่งเรืองนิรันดร์ ราชันจึงส่งสาส์น ถึงภูบาลจำเมือง
ผู้รุ่งเรืองเดชา กับพญารามคำแหง เพื่อรักแพงสองศรี สองภูมีรับสาส์น ไปนิงนานนอน
ใจ ต่างครรไลด่วนคืน หามังรายราชันนั้น อยู่ยังสร้างเมืองใหม่นา (เอื้อ มณีรัตน์, 2538)

บทประพันธ์ข้างต้นกล่าวเนื้อหาโดยสรุปว่า ตามตำนานโยนกพญามังรายทำศึกชนะอาณาจักรทริภุชชัย ทรงครองเมืองนี้เพียงสองปี แล้วมอบให้พระราชโอรสขึ้นครองเมืองสืบต่อมา ส่วนพระองค์ก็สร้างเมืองแห่งใหม่ขึ้นมา คือ เมืองกุมกาม ทรงครองเมืองแห่งนี้จนเจริญรุ่งเรือง บ้านเมืองขยายออกไปกว้างขวาง มีอาณาประชาราษฎร์เพิ่มขึ้นมากมาย จากนั้นพญามังรายทรงดำริจะสร้างเมืองแห่งใหม่ขึ้นมาอีกแห่งหนึ่ง จึงส่งสาส์นไปยังพญาจำเมืองกับพ่อขุนรามคำแหง ให้มาช่วยสร้างเมืองดังกล่าวซึ่งก็คือเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน

สรุปผลและอภิปรายผล

วรรณคดีเรื่องลิลิตพญางำเมือง กวีผู้แต่ง คือ เอื้อ มณีรัตน์ เป็นกวีชาวพะเยา แต่งเรื่องนี้เมื่อ พ.ศ.2538 มีวัตถุประสงค์การแต่งเพื่อยอพระเกียรติพญางำเมือง เนื้อหาของลิลิตพญางำเมือง สะท้อนให้เห็นลักษณะสังคมย่อยคือสังคมล้านนา และสังคมส่วนรวมคือสังคมไทย โดยแสดงถึงสถาบันสังคม องค์ประกอบสังคม และระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคม โดยสถาบันสังคมที่ปรากฏบทบาทชัดเจน 4 สถาบัน ได้แก่ สถาบันกษัตริย์ประกอบด้วยกษัตริย์ที่ครองเมืองพะเยา เมืองเชียงใหม่ เมืองสุโขทัย และเมืองเชียงราย-เชียงใหม่ สถาบันพุทธศาสนาซึ่งกษัตริย์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการปกครองบ้านเมือง สถาบันการศึกษาที่มีพระฤาษีเป็นครูสอนวิชาความรู้แก่พระราชโอรส และสถาบันครอบครัวที่แสดงว่า กษัตริย์ไม่จำเป็นต้องมีมเหสีเพียงคนเดียว ทั้งนี้ พญางำเมืองอาจมีเหตุผลทางการเมืองการปกครอง เพื่อให้เกิดสัมพันธภาพแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นกับพญามังราย ส่วนด้านสังคมมีองค์ประกอบหลักคือ ประชากรและพื้นที่อาณาเขต โดยมีประชากร 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทย ได้แก่ ชาวเมืองพะเยา ชาวเมืองเชียงใหม่ ชาวเมืองเชียงใหม่ ชาวไทยเมืองสุโขทัย และชาวไทยเมืองละโว้ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนอื่นคือกลุ่มชนชาวลัวะ และเมืองต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับเมืองพะเยานั้น ด้านระเบียบแบบแผนสู่ปฏิบัติการทางสังคม ได้แก่ คติ ความเชื่อและคตินิยม สะท้อนถึงความเชื่อเรื่องเทพเจ้าและการอธิษฐาน ส่วนคตินิยมที่เห็นได้ชัดคือหลักธรรมสำหรับกษัตริย์ ได้แก่ ทศพิธราชธรรมและจักรวรรดิวัตร ค่านิยมที่สะท้อนให้เห็นคือความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ ดนตรีและนาฏศิลป์ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของล้านนา ขนบประเพณีเห็นได้ชัดเจนคือการทำขวัญ และการเมืองการปกครองที่มีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางการปกครองอาณาจักร

ลิลิตพญางำเมืองนับเป็นวรรณคดียอพระเกียรติกษัตริย์ ที่กวีสร้างความประทับใจให้กับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี เพราะกวีมีประสบการณ์ คือ ได้รู้ได้เห็นได้ยินได้ฟังเรื่องราวที่เกี่ยวข้องด้วยองค์พระมหากษัตริย์ที่ตนแต่งสรรเสริญ ทั้งทางตรงและ

ทางอ้อม จึงเกิดความอัศจรรย์ใจในพระบรมเดชานุภาพ พระบุญญาบารมี และความซาบซึ้ง
สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างจริงใจและจริงจัง (ยุพร แสงทักษิณ, 2537)
จึงประพันธ์เรื่องนี้ขึ้นมาอย่างน่าประทับใจ

นอกเหนือจากนี้ ลิลิตพญางำเมืองยังเป็นเรื่องที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์
ให้คุณค่าทางอารมณ์ สอดคล้องกับแนวคิดของ เสาวณิต วิงวอน (2530) กล่าวว่า
วรรณคดีขอพระเกียรติให้คุณค่าทางอารมณ์อันเป็นลักษณะสำคัญของวรรณคดี ที่มี
ความไพเราะจากภาษาที่งดงาม มีการเล่นคำเล่นสัมผัส อุปมาและเปรียบเทียบครบครัน
ใช้ภาษาอย่างประณีตบรรจง เพื่อจูงใจให้ผู้อ่านเลื่อมใสศรัทธาต่อองค์พระมหากษัตริย์
ซึ่งผู้ประพันธ์ เอื้อ มณีรัตน์ มีความสามารถในเชิงกวีจึงนำเสนอได้อย่างแยบยล ทั้งนี้
กวีมีชีวิตอยู่ในช่วงรัชสมัยกษัตริย์พระองค์สำคัญของไทย คือ พระบาทสมเด็จพระบรม
ชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร กษัตริย์พระองค์ที่ 9 แห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์ กวีจึงใช้ความซาบซึ้งสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในพระบาทสมเด็จพระ
พระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เป็นแรงบันดาลใจ
รังสรรค์ลิลิตพญางำเมือง เพื่อยอพระเกียรติพระองค์ และยอพระเกียรติพญางำเมือง
กษัตริย์แห่งเมืองพะเยาได้อย่างมีอรรถรส

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา อินทรสุวานนท์. (2562). หน่วยที่ 10 นาฏศิลป์และดนตรีไทย. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ 8-15.** (น.10-26). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เกรียงศักดิ์ ชัยตรุณ. (2549). 70 ปี พระยาพิทยาภค. โรงเรียนพระยาพิทยาภค.
- ชาคริต อนันทรวัน. (2538). **บทสวดขวัญ (จังหวัดเลย).** โอเดียนสโตร์.
- ณรงค์ เสียงประชา. (2539). **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** โอเดียนสโตร์.
- พัทยา สายหู. (2536). **กลไกของสังคม (พิมพ์ครั้งที่ 7).** จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ยุพร แสงทักษิณ. (2537). **วรรณคดีอพระเกียรติ.** องค์การค้าของคุรุสภา.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2).** ราชบัณฑิตยสถาน.
- ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. (2554). หน่วยที่ 1 พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย. ใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาศิลปศาสตร์. **เอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา หน่วยที่ 1-7** (น.5-6). มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา. (2559). **ชาติพันธุ์ในจังหวัดพะเยา.** สมาร์ทโคตติ้ง แอนด์ เซอร์วิส.
- สุพัตรา สุภาพ. (2542). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครั้ว ศาสนา ประเพณี** (พิมพ์ครั้งที่ 10). ไทยวัฒนาพานิช.
- สุรพล ลัดลอย. (2542, 21 สิงหาคม). **บวงสรวงพ่อขุนงำเมือง พิธีกรรมแห่งความศักดิ์สิทธิ์และสามัคคี.** เดลินิวส์, 25.

เสาวณิต วิงวอน. (2530). การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมของพระเกียรติ

[วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].

Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR).

<http://cuir.car.chula.ac.th/handle/123456789/67598>

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2549). วรรณกรรมภาคเหนือ. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เอื้อ มณีรัตน์. (2538). ลิลิตพญางำเมือง. โรงเรียนพะเยาพิทยาคม.